BAĞLAMINDAN KOPARILAN METAFOR:
ATEŞ DENİZLERİNİ MUMDAN KAYIKLARLA GEÇMEK/GEÇMEMEK

Mücahit Kaçar

HÜSN Ü AŞK BİR BÜTÜN OLARAK OKUNUP İNCELENDİĞİNDE ANLATILAN HİKÂYENİN TASAVVUFÎ YÖNÜNÜN DE ANCAK MUMDAN GEMİLERE BİNMEMEK SAYESİNDE ORTAYA ÇIKTIĞI GÖRÜLÜR.

Dost sohbetlerinde ve Şeyh Gâlib'le ilgili yazılarda ilgimi en çok çeken meselelerden birisi, Gâlib'in *Hüsn ü Aşk*'ına duyulan hayranlığı ifade eden ve şairi "muhteşem" olmakla niteleyen cümlelerdir. Fakat hemen peşinden fark ettiğim bir gerçek de sohbetin ilerleyen kısımlarında ve yazıların sonraki cümlelerinde aslında *Hüsn ü Aşk*'ın okunmadığına dair ipucu niteliğindeki yanlış ifade ve anlatımlardır. Bu yazıda da bunlardan birisine dikkat çekilecektir. Bilimsel bir makaleye de konu edilebilecek bir yaygın yanlış anlamaya dikkat çekmeyi amaçlayan bu yazının amacı birilerinin yanlışlarına işaret ederek onları kırmak, incitmek değildir. Bu yüzden bir nevi dost sohbeti tarzında kaleme aldığım bu yazımda alıntıda bulunacağım bazı yazarların sözlerimden dolayı incinmelerini istemem.

Şeyh Gâlib'in 1782 yılında yazdığı, Türk edebiyatının şâheserlerinden sayılan ve günümüz şair ve yazarlarını da derinden etkileyen mesnevisi *Hüsn ü Aşk*'ın belki de herkes tarafından bilinen bölümü "ateş denizinden mumdan kayıklarla geçme/geçmeme" sahnesidir. Hikâyenin bu bölümünde Şeyh Gâlib okuyucuya o kadar enfes bir sahne resmeder ki yazılışının üzerinden 233 sene geçtiği hâlde hâlâ aşktan bahseden eserlerde bir şekilde bu sahneyi hatırlatan göndermelere rastlıyoruz. Bu yazının kaleme alınmasının sebebi de tam olarak bu durumla ilgilidir. Yani edebî metinlerde karşımıza çok sık çıkan, edebî sohbetlerin olmazsa olmazlarından biri olan "ateş denizinden mumdan kayıklarla geçmek" acaba doğru mu anlaşılmıştır?

Öncelikle bu sahnenin yanlış bilinen, hepimizin hemen hatırlayacağı şekline işaret edelim.

"Şeyh Galib meşhur mesnevisinde 'Hüsn'ü bulmak için yollara düşen 'Aşk'ı mumdan bir gemiye bindirerek ateş denizinden geçirir."[1]

Biz kazandık, çünkü Sevgioğulları'yız biz. Ateş denizinde mumdan gemilerle gezer, aşk taşırız hüsnün sahiline.[2]

Bu iki cümle, yazının kaleme alınma sebebini oluşturan yanlış kullanımlara çok güzel iki örnektir. Konuya başka örnekler de verilebilir fakat bu iki örnek bile maksadı ifade etmeye yetmektedir. Görüldüğü üzere, örneklerimize göre *Hüsn ü Aşk*'ta hikâyenin erkek kahramanı olan Aşk, sevgilisi Hüsn'e ulaşmak için yollara düşmüş, mumdan bir gemiye binerek ateş denizinden geçmiştir. Hâlbuki *Hüsn ü Aşk* okunmuş veya bu ifadelerin geçtiği sahne iyi anlaşılmış olsaydı, Şeyh Gâlib'in bu romantik ve artistik cümlelerde anlatılan duygunun tam tersini söylediği görülecektir.

Mumdan Gemilerle Ateş Denizini Geçmek mi?

O halde *Hüsn ü Aşk*'ta "ateş denizinden mumdan kayıklarla geçmek" diye bir şey yok mudur? El-cevap: yoktur! Ne vardır peki? Hikâyenin erkek kahramanı olan Aşk, karşısına bir engel olarak çıkan ateş denizinden "mumdan kayıklarla geçme"yi teklif eden devlerin teklifine karşılık mumdan kayıklara binerek değil, ateş denizine dalarak bu engeli aşmıştır. Aşağıda öncelikle bu sahnede *gerçekte* neler anlatıldığı, ilgili bölümden alıntılanan beyitlerle sunulacaktır. Ardından da aslında bu sahnenin tasavvuftaki hangi düşüncenin metaforik anlatımı olduğu belirtilerek konuyla ilgili başka bir yanlış anlamaya da dikkat çekilecektir.

Hikâyede Aşk, Hüsn'ü kabilesinden isteyince, kabilenin ileri gelenleri Aşk'ı Kalb ülkesindeki kimyayı bulmaya gönderir. Fakat Aşk'a yolda karşıla-

şacağı tehlikelerden haber vermeyi de ihmal etmezler. Bu tehlikelerden birisi de ateş denizindeki mumdan kayıklardır.

Ol şehrde kîmyâ olurmuş
Yolda belî çok belâ olurmuş

Bin başlı ejder-i münakkaş
Mumdan gemi altı bahr-i âteş (HA: 1245-1246)

"O şehirde kimya ile uğraşılırmış, ama yolda da çok belâlar varmış: Derisi nakış nakış bin başlı ejderha; ateş denizinde yüzen mum bir gemi..."[3]

Dikkat edilirse daha hikâyenin başında Aşk'ın karşılaşacağı tehlikeler anlatılırken söylenen "mumdan gemi altı bahr-i âteş" ile kastedilen şey, mumdan geminin Aşk için bir tehlike olduğudur. Yani ateş denizini mumdan gemilerle geçmek günümüz yazar ve şairlerinin zannettiği gibi olumlu karşılanan bir hareket değildir. Aksine mumdan gemiler Aşk'ın sakınması ve dikkat etmesi gereken bir tehlike olarak zikredilmektedir. Aşk, çıktığı yolculukta gam harabelerini geçince ateş deniziyle karşılaşır:

Gûş etmiş idi o ser-güzeşti
Âteş yemi üzre mûm keştî

Çıkdı yolu üzre şimdi nâgâh
Ol kulzüm-i âteş-i ciğer-gâh

Mûmdan gemiler edip hüveydâ
Kılmış nice dîv o bahri me'vâ (HA: 1548-1550)

"(Aşk), o ateş denizi üzerindeki mumdan gemiler hikâyesini duymuştu. O ciğerler yakan ateş denizi ansızın yolunun üzerine çıktı. Çok sayıda dev (cin) mumdan gemilere binmiş, o denizde seyrediyordu."

Burada dikkat edilmesi gereken başka bir ayrıntı da gemilerin mumdan olup, ateşte hemen eriyeceği gerçeğidir. Fakat bu sahnede devler, kurbanları için bir oyun oynamaktadır. Şeyh Gâlib, bu oyuna mumdan kayıklara binenlerin aptal olduğunu, bu yüzden devler tarafından kandırıldıklarını söyleyerek şöyle işaret eder:

Çün âteş o kavme etmez âzâr
Âzürde olur mı nârdan nâr

Keştîleri ber-hevâ tutarlar
Çok ebleh-i bî-nevâ tutarlar

Keştîye kim eyler ise ikdâm
Ol dîvler eyler idi i'dâm (HA: 1551-1553)

"Ateş o kavme zarar vermiyordu. Hiç ateş, ateşten incinir mi!.. Gemileri hava üzerinde yürütüyorlar ve birçok akıldan yayan ahmağı (bununla) avlıyorlardı. Kim gemiye binmeye kalkarsa o devler onu öldürüyorlardı."

Aşk Gemiye Bindi mi?

Devler, Aşk'ı da bu gemiye binmeye davet ederler. Fakat Aşk bunun bir oyun olduğunu anladığı, ateş denizinde mumdan gemiyle seyahat etmenin imkânsızlığını fark ettiği için bu teklifi umursamayarak sabreder.

Çün dîvler etdi Aşk'ı da'vet
Gel keştîye bulasın selâmet

Aşk eyledi mâcerâyı iz'ân
Sabreyleyip olmadı şitâbân. (HA: 1560-1561)

"Devler, Aşk'ı gel gemiye bin de kurtuluşa er diyerek davet ettiklerinde, Aşk olan biteni kavradı, sabretti ve gemiye koşup binmedi"

Aşk, mumdan gemiye binmez, ancak ateş denizinden nasıl geçeceği konusunda da şaşkınlık içinde kalarak Allâh'a dua eder. Olağanüstü özelliklere sahip olan atı Aşkar'la konuşarak ateş denizine dalar ve oradan Çin sâhiline çıkar.

Aşkar süzülüp misâl-ı ankâ
Ol âteşe girdi bî-muhâbâ (HA: 1586)

"Aşkar ankâ gibi süzülüp korkusuzca o ateşe girdi".

* * *

Hüsn ü Aşk mesnevisinde "ateş denizinden mumdan kayıklarla geçmek" gibi bir sahne olmadığı hâlde günümüzde Şeyh Gâlib'in kahramanını mumdan gemilere bindirerek ateş denizinden geçirdiği şeklinde genel bir kanaat mevcuttur. Bu durum, eskilerin galat-ı meşhur dedikleri türden bir yanılma olarak da kabul edilebilir. Bu yanlış kanaatin yayılmasının en büyük sebebinin de "ateş denizinden mumdan kayıklarla geçme"nin kulağa romantik gelmesi olduğunu düşünüyorum. Böyle bir kanaat tek başına anlamlı ve hatta romantik kabul edilebilir. Ancak bunu Şeyh Gâlib'e ve *Hüsn ü Aşk* mesnevisine dayandırarak ifade etmenin yanlışlığı ortadadır. Dahası yukarıda alıntıladığımız beyitlerde bunun tam tersi anlatılmış, ateşten bir denizi mumdan gemilerle geçmeye çalışmanın eblehlerin/ahmakların işi olduğu vurgulanmıştır.

Bu vesileyle *Hüsn ü Aşk*'ta anlatılan bu sahnenin anlaşılmamasından dolayı tasavvufî olarak ifade ettiği anlama dair bazı izahlarda görülen yanlışlığa da işaret edelim.

Hilmi Yavuz, 22 Ekim 2014 tarihli Zaman Gazetesi'ndeki *"Ateşten Denizleri Mumdan Kayıklarla Geçmek"* başlıklı yazısında

Bin başlı ejder-i münakkaş
Mumdan gemi altı bahr-i âteş

beytinde anlatılan metaforun, Behçet Necatigil'in *Ölü* isimli şiirinde geçen

Ateş denizinde mumdan kayıklarla
Sağlam mı tekneler aşkları geçmeye
Güç.

şeklindeki mısralarda bağlam değiştirerek ele alındığını, yani "ateşten denizleri mumdan kayıklarla geçmek" metaforunun Şeyh Gâlib'de ve Necâtigil'de farklı bağlamlara işaret ettiğini belirterek mesnevinin erkek kahramanı olan Aşk'ın geçmesi gereken engellerden birisinin de "ateş denizlerini mumdan kayıklarla geçmek" olduğunu söyler. Dahası "ateş denizlerini mumdan kayıklarla geçme"nin, Allah'la vuslatın, imkânsız gibi görüneni aşabilmeyi göze almak anlamına geldiğini ifade eder.[4]

Romantik Bir Söylem

Aslında *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde "ateş denizlerini mumdan kayıklarla geçmek" diye bir şey olmadığının, aşılması gerekenin, kahramanın daha hikâyenin başında uyarıldığı tehlikenin ateş denizi değil, mumdan kayıklar olduğunun bilinmesi gerekmektedir. *Hüsn ü Aşk* bir bütün olarak okunup incelendiğinde anlatılan hikâyenin tasavvufî yönünün de ancak mumdan gemilere binmemek sayesinde ortaya çıktığı görülür.

Hüsn ü Aşk üzerinde çok kapsamlı bir doktora tezi hazırlayan Ahmet Doğan'ın tezinin ilgili bölümünde "ateş denizlerini mumdan kayıklarla geçme"nin tasavvufî göndermeleri ve nasıl anlaşılması gerektiğine dair ayrıntılı açıklamaları mevcuttur. Hikâyenin tümünün tasavvufî açıklamaları için teze işaret ederek sadece bu metafordaki tasavvufî göndermeleri yazarın kendisinden de izin alarak aşağıda özetliyorum:

Dosdoğru bir yol üzerinde hakikate adım adım yaklaşan Aşk, şeytanın; "...Öyle ise beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım" (A'raf 7: 16) sözlerini hatırlatan bir şekilde dîvlerin mumdan gemilere davetiyle ayartılmaya çalışılır. Aşk'ı yolundan alıkoymaya çalışan dîvlerin aynı simgesel rolünü, Mesnevî'de gulyabanilerin üstlendiğini görürüz:

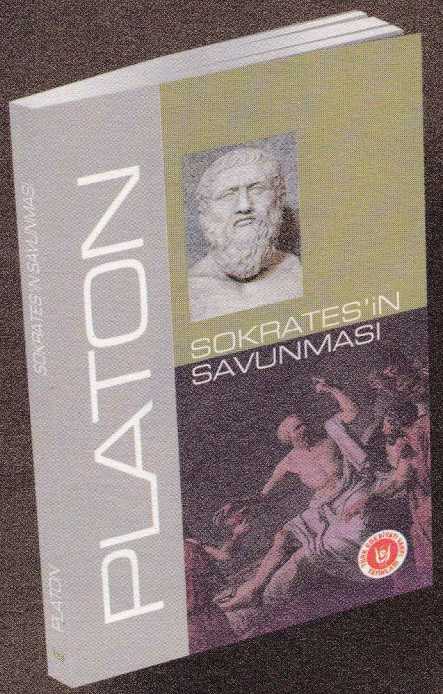
Şeyh Galib

"Her yanda bir gulyabani var, seni çağırıp durmada... 'a kardeş yol mu arıyorsun? Buracıkta işte gel!' demede. Gel demede; sana yol göstereyim! A kardeş yoldaş olayım sana! Bu ipince yolda kılavuzum ben"

Her iki simge değer de Mutlak yolcusunun karşılaşacağı tüm aldatıcı görüntülerin gerisinde yatan şeytan imgesine atıfta bulunur. Şeytan ateştendir, insanı kandırarak, onu doğru yoldan saptırıp ateşin ve yokluğun kucağına çekmek ister. Yanlışı, doğru; şerri, hayır gibi göstererek insanın bir anlık dalgınlığından istifadeyle emeline ulaşır. Şeytanın insana sunmuş olduğu geçici tatlar ve sevinçler tıpkı ateş denizinde mumdan bir kayık gibidir. İnsan, izafi olan bu rahata meylettiği anda oldukça çabuk bir şekilde gerçeğin yakıcı yüzüyle karışılacaktır. Bir an için ateş denizindeki gemilerin mumdan olduğunu unutarak onlara yöneldiğinde ebedî bir yangının içine düşecektir. Ateş denizindeki mumdan gemiler, zahiren gemidir ve bu denizi aşmak için bir araç gibi görünebilir ancak batınen sadece al-

PLATON

SOKRATES'İN SAVUNMASI

"Sokrates'in Savunması" herkesin özellikle de öğrencilerimizin mutlaka okuması gereken dünyanın en önemli klâsiklerinden biridir. Bu yeni tercümeyle Sokrates'in mesajının çok daha iyi anlaşılacağını umuyoruz.

datmak için var olan bir görüntüden ibarettir ve yoktur.

Dile gelerek Aşk'a neden beklediğini soran Aşkar, bir anda anka gibi süzülerek tereddütsüz bir şekilde ateşe dalar. Ateş, Aşkar'ın üzerindeki Aşk'a tıpkı Rabbine sığınan İbrahim'e olduğu gibi serin ve selamet olur.

Bütün yakıcılığı, yok ediciliğiyle olumsuz olduğu kadar olumlu da olan ateş, varlık âlemindeki en büyük arındırıcı olma özelliğine de sahiptir. Hem maddî hem de manevî arınmanın simgesi olarak görülen ateş, bütün mistik yapılanmalarda erginlenmenin vazgeçilmez araçları arasında yer alır. Pek çok anlatıda, dönüşüm sürecindeki kahramanın ateşin terbiyesinden geçtiği görülür.[5]

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Günümüzde oldukça romantik bir söylemle dile getirilen ve aşkın güçlüklerini ifade etmek için kullanılan "ateş denizlerini mumdan kayıklarla geçmek" metaforu *Hüsn ü Aşk*'ta günümüzde algılandığının tam tersi bir şekilde geçmektedir. Bu ifadenin *Hüsn ü Aşk* mesnevisinden bağımsız bir şekilde, aşkın önündeki engelleri aşmanın zorluklarını anlatmak için kullanıldığını ifade edeceklere saygı duyduğumu söylemek isterim. Nihayetinde bu yazı, *Hüsn ü Aşk*'ta geçen bir ifadenin günümüzde yanlış kullanıldığına dikkat çekmek amacıyla kaleme alınmıştır. Böyle bir şeyi kastetmeden bu metaforu kullananlara diyecek bir sözümüz elbette yoktur. Fakat bunun da kendi içinde zorluktan öte bir imkânsızlığı ifade ettiğini de vurgulamak gerekir. Nitekim Zehra Yılmaz'ın aşağıdaki şiirinde de bu metafora başvurulmuş, lâkin böyle bir şeyin imkânsızlığı da vurgulanmıştır.

Bir haber gelse gökkuşağından, içinde sen olsan
Damla damla muştulansan yüreğime, içime dolsan
Yedi renge boyasan yedi yerinden kalbimi
Ben mumdan bir gemi olsam, sen ateşten bir deniz
Dönemem artık geriye, erisem de beraberiz.[6]

1 http://www.turkish-media.com/forum/blog/241/entry-5567-mumdan-bir-gemiyle-ates-denizini-gecmek/

2 http://www.zaman.com.tr/yazarlar/kerim-balci/ates-denizinde-mumdan-gemiler-simurg-kanadinda-kandan-gozyasi_2216100.html

3 Bu yazıda Hüsn ü Aşk'tan alıntılanan beyitler ve günümüz Türkçesiyle nesre çevirileri için bkz: Muhammet Nur Doğan, *Hüsn ü Aşk*, 8. baskı, Yelkenli Yayınları, İstanbul 2015.

4 http://www.zaman.com.tr/yazarlar/hilmi-yavuz/print-atesten-denizleri-mumdan-kayiklarla-gecmek_2252281.html

5 Ahmet Doğan'ın ufuk açıcı bu tez çalışmasının çok özet bir hâli olan bu birkaç paragrafın ayrıntılı hâlleri için bkz: Ahmet Doğan, Aşk'ın Kalbe Yolculuğu, Değişim Yayınları, İstanbul, 2013, 297-301.

6 http://www.antoloji.com/yediveren-16-siiri/ ■